

А. О. Сітковська,
к. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ОЦІНКА СТАНУ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

A. Sitkovska,
Ph.D., assistant professor, Dnepropetrovsk State Agrarian Economics University

EVALUATION OF COMPETITIVE ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL AREAS OF ECONOMY OF UKRAINE

У статті розкрито специфіку формування та розвитку аграрної сфери. Визначено фактори, що зумовили поглиблення спеціалізації на регіональному рівні. Проведено аналіз рівня відмінностей економічної активності в регіонах та визначено загальні тенденції в їх розвитку. Економічний розвиток в кожному регіоні істотно відрізняється один від одного за абсолютними і відносними економічними показниками, що зумовлено спеціалізацією виробництва, розвитком матеріально технічної бази, розвиненістю ринкової інфраструктури, ринків збуту, природно-кліматичних факторів, розвитком конкуренції. Розглянуто причини низького рівня розвитку конкуренції та запропоновано конкретні шляхи щодо вирішення проблем, що перешкоджають розвитку конкуренції. Проведено оцінку конкуренції підприємств аграрної сфери за структурними і функціональними ознаками розвитку конкуренції та запропоновані заходи поліпшення економічного середовища функціонування підприємств аграрної сфери.

In the article the specificity of formation and development of the agricultural sector. The factors that led to the deepening of specialization at the regional level. The analysis of differences in economic activity in the regions and by the general trend of development. Economic development in each region is very different from each other in absolute and relative economic performance, due to the specialization of production, development of material and technical base, development of market infrastructure, markets, climatic factors, the development of competition. The reasons of the low level of competition and offered concrete proposals to address the problems hindering the development of competition. The evaluation of competitive enterprises of agrarian sphere of the structural and functional features of competition and proposed measures to improve the economic environment of enterprises functioning agricultural sector.

*Ключові слова: конкуренція, спеціалізація, ринок, підприємство, конкурентне середовище.
Key words: competition, specialization, market, business, competitive environment.*

ВСТУП

Аграрна сфера економіки України була і залишається однією з провідних галузей народного господарства. В умовах глобалізації і євроінтеграційних процесів надзвичайної актуальності набувають питання пов'язані з пошуком напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери і економіки в цілому.

Країна має значний ресурсний потенціал, що сприяє отриманню високих економічних результатів в аграрній сфері, забезпечую населення високоякісною продукцією та продовольчу безпеку країни в цілому. Дійсно, ресурси підприємства, багато в чому визначають його потенціал, вирішальним чином позначаються на ефективності виробничої діяльності господарюючого суб'єкта та успішності його взаємодії з навколишнім середовищем. Стратегічне значення ресурсів полягає саме в тому, що їх необхідна кількість дозволяє розробити оптимальну для підприємства програму розвитку і здійснювати необхідний вплив на зовнішнє середовище.

Оскільки пріоритетність аграрної галузі не викликає сумнівів, то необхідно визначити основні загрози для її підприємств, а саме, зростання конкурентного тиску, уповільнення росту ринку, зниження платоспроможності населення, відсутність мотивації до праці, повільний розвиток ринкової інфраструктури, поглиблення демографічної кризи, сезонність виробництва тощо.

У зв'язку з цим основна вимога, що стоїть перед аграрною сферою є утримання стійких конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішніх ринках, що передбачає підвищення рівня конкурентоспроможності виробників. Підприємства аграрної сфери економіки повинні акцентувати увагу не тільки на результативності виробництва, але й на ефективності господарювання в конкурентному середовищі. Ефективність адаптації підприємства до умов конкурентного середовища характеризує конкурентоспроможність підприємства. У зв'язку з цим проблема оцінки конкурентного середовища підприємства є досить актуальною, що пов'язано з розробкою системи заходів для зміцнення позиції та досягнення конкурентних переваг підприємства та важливістю вирішення питань конкурентоспроможності аграрних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні і методологічні аспекти діяльності підприємства в умовах конкурентного середовища знайшли відображення в наукових працях Г. Азоєва, В. Андрійчук, П. Березівський, І. Вініченко, В. Дієсперов, М. Малік, В. Мессель-Веселяк й інших вітчизняних і зарубіжних вчених.

Таблиця 1. Результати роботи сільськогосподарських підприємств за регіонами

	Кількість підприємств, шт		Прибуток, (збиток) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн.		Рівень рентабельності (збитковості) сільськогосподарської діяльності, %	
	2005	2014	2005	2014	2005	2014
Україна	57877	42949	1253,2	38289,1	6,8	26,4
Вінницька	2260	2215	28,6	1911,8	2,7	22,1
Волинська	1215	822	12,8	460,2	4,3	29,1
Дніпропетровська	4048	3858	339,5	2348,6	23,3	29,3
Івано-Франківська	805	644	-1,7	1303,2	-1,1	49,0
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
Закарпатська	1604	1079	-0,8	38,8	-1,8	12,2
Запорізька	3034	2696	97,0	1263,5	11,0	23,1
Київська	2309	1750	120,0	2619,0	7,5	21,1
Миколаївська	5214	3963	50,7	1858,8	7,6	31,7
Полтавська	2339	2214	76,3	3291,1	5,6	27,1
Сумська	1274	983	-31,7	1732	-4,6	28,7
Тернопільська	1248	952	23,2	1114,9	6,0	19,6
Хмельницька	2006	1429	6,2	3187,7	0,9	43,8
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
Чернігівська	1184	908	17,2	713,8	2,6	8,7

Джерело: розраховано за даними [10].

Таким чином, звертаючи увагу на динамічні зміни господарювання в кризових умовах, актуальним є поглиблене дослідження оцінки стану конкурентного середовища підприємств аграрної сфери економіки України з метою формування та підвищення рівня їх конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

Метою статті є оцінка конкурентного середовища аграрної сфери економіки та визначення основних завдань його розвитку.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток економіки і насичення аграрного ринку споживчими товарами зумовлюють проблеми, які постають перед підприємствами, пов'язані з виживанням, утриманням і зміцненням ринкової "ніші" в умовах мінливого внутрішнього і зовнішнього середовища, тобто з проблемою конкуренції. Запекла конкуренція висуває відповідний критерій в оцінці успішності підприємства — конкурентоспроможність, його здатність зберігати високу результативність господарської діяльності в умовах конкурентної боротьби.

Конкуренція регулює пропорції суспільного виробництва, перерозподіляючи капітал між галузями, координує діяльність учасників ринку, створює можливість максимально задовольнити потреби і найкраще використовувати ресурси національної економіки в цілому [11]. Конкуренцію можна розглядати за різними критеріями (в залежності від конкуруючих суб'єктів, від цін товарів тощо) вони сприяють виникненню особливих її видів та різновидів [2].

В Україні процес формування та розвитку аграрної сфери економіки має свою специфіку, яка полягає в її багатокладності і багатогалузевому характері та формуванні ринкового механізму господарювання, що зумовило поглиблення спеціалізації на регіональному рівні під впливом ряду факторів, а саме.

По-перше, економіки регіони мають різний економічний потенціал і різні ресурсно-відтворювальні можливості

розвитку аграрної сфери економіки. Стратегічна зміна міжнародного вектору розвитку країни сприяє не тільки зміні територіальної спрямованості фінансових, інвестиційних і товарних потоків, а й посиленню регіональної диференціації ринків.

По-друге, визначальну роль у формуванні та розвитку конкурентоспроможності аграрної сфери відіграє стан платоспроможного попиту. Особливість розвитку в українській економіці полягає в тому, що вона формувалася в межах істотної диференціації регіонів за рівнем споживчого платоспроможного попиту.

По-третє, посилення регіональної спеціалізації розвитку аграрної сфери значною мірою обумовлено зростаючою диференціацією регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, наявності матеріально технічної бази, наявністю та розвиненістю ринкової інфраструктури, фондів, товарних та інших ринків, кліматичних і демографічних факторів, культурному і освітньому рівню тощо.

По-четверте, посилення регіональної спеціалізації, значною мірою було пов'язано із політикою, яка проводиться окремими регіонами, спрямованою на збереження адміністративних важелів регулювання такими, як контроль за цінами, рухом товарів і ресурсів, аж до прямої заборони їх вивезення за межі регіону.

Про це свідчить, зокрема, досить високий рівень відмінностей економічної активності в регіонах, хоча є й загальні тенденції в їх розвитку (табл. 1).

Спостерігається зниження з 2005 по 2014 рр. кількості підприємств в цілому по країні на 25,8 % (на 14928 шт). Така ситуація є характерною для кожного регіону, зменшення відбулося у всіх областях, хоча темпи зростання дещо відрізняються. Так, найбільше зниження кількості підприємств було в Закарпатській області на 32,7%, на 22,8% — в Сумській, 24% — в Миколаївській, 23,3% — в Чернігівській, 4,7% в Дніпропетровській області. Однак зниження кількості підприємств по різному вплинуло на ефективність роботи кожного регіону. Ефективність сільськогосподарської діяльності в регіонах зросла в цілому по Україні на 19,6 в.п. Найбільше зросла ефективність в Івано-Франківській області на 50,1 в.п., в Сумській — на 33,3 в.п., Миколаївській — 24,1 в.п., Чернігівській — 6,1 в.п., Дніпропетровській — на 6 в.п. Однак результативність сільськогосподарського виробництва суттєво відрізняється значенням самого показника рентабельності виробництва, що зумовлено спеціалізацією виробництва, розвитком матеріально технічної бази, розвиненістю ринкової інфраструктури, ринків збуту, природно-кліматичних факторів тощо. Все це наклало відбиток на процес формування і розвитку аграрної сфери економіки країни і окремо кожного регіону, що істотно відрізняється один від одного за абсолютними і відносними економічними показниками.

Водночас країна є органічною частиною світової спільноти. Тому розвиток економіки в умовах, коли багато разів зросла взаємозалежність глобальних соціально-економічних процесів в рамках цієї спільноти, не може здійснюватися без урахування змін, які в ній відбуваються. Плануючи економічні перетворення, необхідно постійно мати на

увазі те місце, яке країна займає в даний час, стан її конкурентного середовища і який вона розраховує зайняти в майбутньому в системі світогосподарських зв'язків [3].

В умовах уповільнення економічного зростання і зменшення попиту на товари та послуги все більш активною стає конкурентна боротьба на ринку. Зміцнення гравців призводить до збільшення їх можливостей для впливу на ринок [6]. В останні роки держава приділяє підвищену увагу проблемам, пов'язаним зі станом конкуренції.

Розвиток конкуренції здійснюється шляхом використання цілого комплексу заходів економічної політики, спрямованих на залучення нових учасників ринку, що гальмується відсутністю можливостей та стимулів для збільшення кількості учасників ринків через високі бар'єри вступу та виходу з них [1].

Основними причинами низького рівня розвитку конкуренції є:

- несприятлива для ефективної конкуренції структура багатьох загальнодержавних та регіональних товарних ринків;

- недостатній рівень розвитку ринкової інфраструктури, яка забезпечує доступ суб'єктів господарювання до земельних ділянок, торговельних площ, фінансових ресурсів, інформації про ринкову кон'юнктуру, засобів рекламування;

- недостатня узгодженість між антимонопольно-конкурентною та промисловою, інноваційною, інвестиційною, аграрною, зовнішньоекономічною, ціновою політикою і політикою захисту прав споживачів;

- низька ефективність державного регулювання у сфері природних монополій та інших монополізованих ринків, що призводить до недотримання балансу інтересів споживачів і суспільства, з одного боку, та об'єктів такого регулювання, з іншого боку, зокрема в частині;

- відсутність, як правило, серед пріоритетів та в планах діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних органів, що здійснюють регулювання в окремих сферах діяльності, органів місцевого самоврядування конкретних завдань щодо розвитку конкуренції;

- неврегульованість на законодавчому рівні питань щодо реформування системи державної допомоги суб'єктам господарювання та наближення законодавства про захист економічної конкуренції до законодавства Європейського Союзу.

Загальнодержавна програми розвитку конкуренції на 2014—2024 роки включає в себе оцінку поточного стану конкуренції, визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів та пропонує конкретні пропозиції щодо вирішення проблем, що перешкоджають розвитку конкуренції.

Метою Програми є розвиток конкуренції на товарних ринках як засобу забезпечення сталого економічного зростання, покращення умов для їх ефективного функціонування, удосконалення механізму державного регулювання таких ринків [9].

Реалізація заходів програми забезпечить зниження рівня монополізації та концентрації товарних ринків, активізує вступ нових суб'єктів господарювання на товарні ринки, зменшить негативний вплив на економічну конкуренцію внаслідок порушення вимог законодавства про захист економічної конкуренції, захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів, прийняття рішень з питань економічної політики з урахуванням цілей і завдань політики розвитку конкуренції,

гармонізацію законодавства про захист економічної конкуренції з європейським законодавством у відповідній сфері, формування у суспільстві позитивного ставлення до економічної конкуренції як фундаментальної суспільної цінності.

Глобальна фінансова криза, що торкнулася всю світову економіку, ставить перед країною завдання забезпечення стабільності національної економіки та продовольчу безпеку країни. Сучасні світові тенденції характеризуються постійними трансформаціями в господарюючих суб'єктах, значні вливання капіталу з метою надання допомоги фінансовим інститутам, що здійснюються в усьому світі, сприяють злиттю, об'єднанню компаній. Важливим у цьому зв'язку є проведення політики щодо підтримки розвитку конкуренції на товарних ринках, яка неминує пов'язаної з наданням преференцій національним аграрним товаровиробникам, з повним дотриманням конкурентних засад [4].

Поточними завданнями конкурентної політики в сучасних умовах є:

- створення максимально сприятливих умов для створення і виходу на товарні ринки нових високоефективних підприємств;

- розвиток конкуренції як інструменту підвищення ефективності економіки, особлива увага приділяється наукомістким галузями та галузями з високим потенціалом збільшення продуктивності праці;

- забезпечення дотримання конкурентних засад у проведенні антикризової політики, яка не повинна обмежувати інтереси суспільства та бізнесу;

- усунення різноманітних бар'єрів для розвитку господарської діяльності та розвитку системи її інформаційної підтримки [5].

Погіршення основних макроекономічних показників у країні пояснює і зниження ряду індикаторів, що демонструють інтенсивність конкуренції в економіці. Разом з тим, ряд показників, що характеризують інтенсивність конкуренції в аграрній сфері свідчить про її посилення, що говорить про наявність у ній міцного економічного потенціалу, факторів економічного зростання та конкурентоспроможних підприємств.

Оцінка конкуренції підприємств аграрної сфери на макrorівні дозволяє оцінити такі структурні і функціональні ознаки розвитку конкуренції [7].

Стосовно першої ознаки (структурної) конкуренції, можна відзначити, що загальна кількість підприємств сільськогосподарських підприємств, що діяли в аграрній сфері економіки, станом на кінець 2014 р. склало 52543 одиниць і зменшилося на 8,1% в порівнянні з 2009 р. В структурі діючих сільськогосподарських підприємств найбільшу питому вагу займають фермерські господарства 75% на кінець 2014 р., їх кількість з 2009 по 2014 рік зменшилася на 6,3%. Зниження відбулося по всіх видах сільськогосподарських підприємств, отже, зменшення загальної кількості підприємств, свідчить про посилення конкурентної боротьби.

У цілому стан конкурентного середовища характеризує все ще високий рівень адміністративних бар'єрів, митних тарифів, які нерідко діють навіть тоді, коли вони не служать ні протекціоністським, ні фіскальним цілям. Серйозним бар'єром є також невідповідність темпів і якості розвитку інфраструктури потребам бізнесу [8]. Однак наявність позитивних тенденцій в динаміці основних показників діяльності товарних бірж свідчить про розвиток процесів удосконалення ринкової інфраструктури та зниженні різноманітних бар'єрів для нових учасників.

Характеризуючи другу ознаку, відмітимо, що показник рентабельності сільськогосподарської діяльності в підприємствах зріс з 13,8% у 2009 р. до 25,8% у 2014 р. (на 12 в. п.). Посилення конкурентної боротьби в 2014 р. призвело до певного варіювання показників рентабельності, так фермерських господарств (75% від загальної кількості підприємств) забезпечили в 2014 р. прибутку від реалізації продукції лише 17% від його загального обсягу.

З метою поліпшення економічного середовища функціонування підприємств аграрної сфери необхідно, перш за все на державному створити сприятливе середовище для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучати інвестиції, проводити політику спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці.

ВИСНОВОК

Вищенаведений аналіз виявив кілька головних першочергових завдань розвитку конкуренції в аграрній сфері економіки країни, які зумовлені обмеженнями на різних рівнях господарювання та факторами, які стримують якість роботи підприємств. Основні складові стратегії в підтримку конкуренції спрямовані на забезпечення рівних можливостей для всіх підприємств аграрної сфери економіки країни і на поліпшення якості умов господарської діяльності. До складу пріоритетних завдань розвитку конкуренції входить створення рівних умов для всіх підприємств аграрної сфери економіки шляхом реформування податкової системи та усунення інших обумовлених економічною політикою бар'єрів на шляху створення нових підприємств, проведення реформ державного управління та судової системи на різних рівнях, зниження перешкод (економічних, політичних тощо) для прямих іноземних інвестицій, зменшення зовнішньої та внутрішньої сегментації ринків шляхом комерціалізації та підвищення конкуренції в розвитку ринкової інфраструктури, впровадження здорової конкуренції, збільшення доступу малих підприємств до інфраструктури, фінансів і послуг матеріально-технічного постачання тощо.

Література:

1. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков. — М.: Центр экономики и маркетинга, 1998. — 287 с.
2. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2013. — № 1. — С.3—15.
3. Березівський П.С. Економічна ефективність виробництва продукції в аграрних формуваннях / П.С. Березівський, Г.В. Брик. — Львів: Ліга-Прес, 2013. — 236 с.
4. Вініченко І. Еволюція підходів у дослідженні конкурентоспроможності / І.Вініченко // Агросвіт. — 2012. — № 8. — С. 4—7.
5. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: монографія / В.С. Дієсперов. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 340 с.
6. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / За заг. ред. О.Г. Янкового. — Одеса: Атлант, 2013. — 470 с.
7. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія / М.Й. Малік, О.А. Нужна. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 270 с.

8. Мессель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В.Я. Мессель-Веселяк // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 7—14.

9. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014—2024 роки // Урядовий кур'єр. — 2012. — № 180. — С. 2.

10. Сільське господарство України за 2014 рік статистичний збірник / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. — Київ: Державна служба статистики України, 2015. — 379 с.

11. Сітковська А.О. Сутність і особливості конкурентоспроможності підприємств в аграрній сфері / А.О. Сітковська // Агросвіт. — 2012. — № 10. — С. 34—37.

12. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2013. — 762 с.

References:

1. Azoev, G.L. and Chelenkov, A.P. (1998), Konkurentnye preimushhestva firmy. [Competitive advantages firm], Centr jekonomiki i marketinga, Moscow, Russia.
  2. Andrijchuk, V.H. (2013), "A new type of agribusiness in the context of the strategy of development of domestic agriculture", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 3—15.
  3. Bereziv's'kyj, P. S. and Bryk, H. V. (2013), Ekonomichna efektyvnist' vyrobnytstva produktsii v ahrarykh formuvanniakh [Economic efficiency of agricultural production in units], Liha-Pres, L'viv, Ukraine.
  4. Vinichenko, I. (2012), "Evolution approaches in the study of competitiveness", Ahrosvit, vol. 8, pp. 4—7.
  5. Diiesperov, V. S. (2008), Efektyvnist' vyrobnytstva u sil's'kohospodars'komu pidprijemstvi: monohrafiia [Production efficiency in the agricultural enterprise: monograph], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
  6. Yankovoh, O. H. (2013), Konkurentospromozhnist' pidprijemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidvyschennia: monohrafiia [Competitiveness: assessment of the level and areas of improvement], Atlant, Odesa, Ukraine.
  7. Malik, M.J. and Nuzhna, O.A. (2007), Konkurentospromozhnist' ahrarykh pidprijemstv: metodolohiia i mekhanizmy: monohrafiia [The competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms: monograph], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
  8. Messel'-Veseliak, V.Ya. (2009), "Destinations ensure the competitiveness of the agricultural production", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 7—14.
  9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), Resolution "Approval of the Concept of the National Program of competition in 2014—2024 years", Uriadovyj kur'ier, vol. 180, pp. 2.
  10. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy za 2014 rik. Statystychnyj zbirnyk" [Farming Ukraine 2014. Statistical Yearbook], Derzhavna sluzhba statystyky, Kyiv, Ukraine.
  11. Sitkov's'ka, A.O. (2012), "Sutnist i osoblivosti konkurentospromozhnosti of companies in agrarniy sferi", Ahrosvit, vol.10, pp. 34—37.
  12. Lupenko, Yu.O. and Sabluk, P.T. (2013), Stratehiia rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku [The development strategy of the agricultural sector for the period 2020], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 11.04.2016 р.